

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.11 №1269 «Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми використання в органах державної влади програмного забезпечення з відкритим кодом на 2012 - 2015 роки»
3. Соловьев В. И. Экономико-математическое моделирование рынка программного обеспечения : монография / В. И. Соловьев ; ГУУ. – М. : Vega-Инфо, 2009. – 176 с. ISBN 978-5-91590-005-8
4. Jay Ogilvy, Peter Schwartz, Plotting Your Scenarios. Global Business Network. December, 2004.
5. Godet Michel, Creating Futures : Scenario Planning as a Strategic Management Tool, Economica, 2001. ISBN-13: 978-2717841893
6. Kees van der Heijden. Scenarios - The Art of Strategic Conversation, Wiley, 2005, ISBN-13: 978-0470023686
7. Попов С. А. Стратегическое управление: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 4. – М.: «ИНФРА-М», 1999. – 344 с.
8. Семенычев В. К., Коробецкая А. А. Модель жизненного цикла продукта на основе дробно-рационального тренда с произвольной асимметрией. // Экономика и математические методы. – М. : РАН. №3, 2012. – С.106-112.
9. Семёнычев В. К., Кожухова В. Н., Коробецкая А. А. Инструментарий параметрического моделирования жизненного цикла продукта (на примере индустрии видеоигр) – С. 165
10. Саати Т. Л. Принятие решений. Метод анализа иерархий. – М.: Радио и связь, 1989. – 316 с.
11. ГОСТ 28195-89: Оценка качества программных средств. Основные положения.
12. ГОСТ Р ИСО/МЭК 9126-93 : Информационная технология. Оценка программной продукции. Характеристики качества и руководства по их применению
13. Пономарев И. А. [Электронный ресурс] : Методы оценки качества пользовательского интерфейса – Режим доступа : <http://it-claim.ru/Library/Books/ITS/wwwbook/ist6/ponomarev2/ponomarev2.htm>
14. Статистика ОС [Электронный ресурс] : OS Statistics – Режим доступа : http://www.w3schools.com/browsers/browsers_os.asp
15. Статистика ОС [Электронный ресурс]: Top 7 operating systems from July 2008 to September 2013 – Режим доступа: <http://gs.statcounter.com/#os-UA-monthly-200807-201309>

Александрова Б.В.

УДК 331.105.42

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

***Анотація.** У статті здійснено аналіз законодавчої бази щодо створення та функціонування неприбуткових організацій в умовах ринкової економіки. Розкрито суть, значення та принципи діяльності неприбуткових організацій в Україні. Розглянуто теоретичні основи аналізу економічної ефективності неприбуткових організацій. Досліджено методики розроблені Бондаренком Ю.Р., Вакуленком А., Гілетою О.П. та іншими. На основі проведеного аналізу, запропоновано власне бачення підходу до оцінки економічної ефективності неприбуткових організацій.*

***Ключові слова:** Неприбуткові організації, економічна ефективність неприбуткових організацій, критерії ефективності.*

***Аннотация.** В статье осуществлен анализ законодательной базы относительно создания и функционирования неприбыльных организаций в условиях рыночной экономики. Раскрыта суть, значение и принципы деятельности неприбыльных организаций в Украине. Рассмотрены теоретические основы анализа экономической эффективности неприбыльных организаций. Исследованы методики разработанные Бондаренком Ю.Р., Вакуленком А., Гилетой О.П. и другими. На основе проведенного анализа, предложено собственное виденье подхода к оценке экономической эффективности неприбыльных организаций.*

***Ключевые слова:** Неприбыльные организации, экономическая эффективность неприбыльных организаций, критерии эффективности.*

***Summary.** The need for the involvement of nonprofit organizations to the solution of socio-economic problems of the country in order to create a social state is grounded in the article. The analysis of the legislation framework for the establishment and operation of nonprofit organizations in a market economy is conducted. The essence, significance and principles of nonprofit organizations' activities in Ukraine are developed in the article. Theoretical foundations of analysis of economic effectiveness of nonprofit organizations are considered. The methods developed by Bondarenko J.R., Vakulenko A., Hileta O.P. and others are investigated. On the basis of conducted analysis the own vision of the approach to assessing the economic effectiveness of nonprofit organizations is proposed. In accordance with this, economic effectiveness of nonprofit organizations should be considered fully as a sum of financial, social and ecological effects. The financial effect lies in obtaining passive incomes, self-sufficiency or incurred expenditures. This is not a major factor in assessing the activities of nonprofit organization but it is worth paying attention while assessing its effectiveness. The social effect of the activities of nonprofit organization, that is formed to represent the interests of the founders, must consider: the amount of additional income earned by its members, the amount of additional payments to the budgets of all levels, the number of new work places created, investments in the state infrastructure, increase in positive balance of the international trade turnover and others.*

***Keywords:** nonprofit organizations, the economic effectiveness of nonprofit organizations, effectiveness criteria, economic effect, social effect, ecological effect.*

Постановка проблеми. В Україні відбуваються динамічні процеси, пов'язані з її європейським шляхом розвитку. Це і демократичні перетворення, і формування ринкової економіки, і становлення громадянського суспільства та соціальної держави.

Зарубіжний досвід переконливо свідчить, що ефективною формою самоорганізації населення є неприбуткові організації, що орієнтуються не на певні фінансові результати, а на вирішення соціальних проблем. На складних етапах розвитку держави, особливо у перехідні періоди, вони перебирають на себе соціальну функцію, спрямовуючи енергію громадян на творчу діяльність, і тим самим знижують соціальне напруження. Процес простого зростання кількості неприбуткових організацій переходить у якісно вищу форму – консолідований громадський рух, що охоплює майже усі сфери як суспільного так і економічного життя.

Органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, співпрацюючи з неприбутковими організаціями, доповнюють одне одного у вирішенні соціальних проблем. Певні обмеження, які існують для однієї із сторін, можуть бути компенсовані перевагами іншої. Отже, неприбутковим організаціям простіше адаптуватися до суспільних потреб, що постійно змінюються.

Необхідність реалізації демократичних принципів суспільного розвитку в Україні зумовили потребу в оптимальних змінах загального процесу регулювання діяльності неприбуткових організацій. Зокрема, вдосконалення національного законодавства, щодо обліку та оподаткування результатів діяльності неприбуткових організацій, джерел їх фінансування як за рахунок міжнародних донорських організацій так і внесків фізичних та юридичних осіб.

Аналіз досліджень і публікацій. Вагомий вклад у становлення, розвиток та дослідження особливостей функціонування неприбуткових організацій внесли: Бесчастний В.М. [1], Вакуленко А. [4], Вінніков О.Ю. [5], С.Ф. Хантінгтон [12], Д.С. Ковриженко [5] та інші.

Питаннями оцінки економічної ефективності діяльності неприбуткових організацій приділяли увагу Бондаренко Ю.Р. [2], Борисова Є [3], Гілета О.П. [6], Дюк-Зулуаг Л.К. [13], МакНамара К. [14], Снайдер У. [13] та інші.

Виділення невирішеної частини загальної проблеми. Однак коло питань, пов'язаних із визначенням економічної ефективності діяльності неприбуткових організацій в сучасних умовах, не набули належного висвітлення і потребують більш детального дослідження. Зокрема, потребує подальшого вдосконалення методологія визначення соціального ефекту від діяльності неприбуткових організацій.

Формулювання цілей та завдання статті.

Об'єктом дослідження є неприбуткові організації.

Предметом дослідження є економічний ефект, що виникає в результаті діяльності неприбуткових організацій.

Метою дослідження є розвиток теоретичних засад функціонування неприбуткових організацій та формування практичних рекомендацій щодо вдосконалення методології визначення інтегрального результату їх діяльності.

Виклад основного матеріалу. Щоб правильно оцінити економічний ефект від діяльності неприбуткових організацій необхідно чітко усвідомити що до них відноситься, які їхні права та обов'язки, які суспільні функції вони виконують.

Так відповідно до Податкового кодексу[11] та Наказу міністерства фінансів “Про затвердження Положення про Реєстр неприбуткових установ та організацій ”[9] присвоєння установам та організаціям ознаки неприбутковості здійснюють державні податкові інспекції у районах, містах, міжрайонні, об'єднані та спеціалізовані державні податкові інспекції відповідно до такої структури ознаки:

Органи державної влади України, органи місцевого самоврядування та створені ними установи або організації, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів (підпункт "а" пункту 157.1 статті 157 розділу III Податкового Кодексу):

- органи державної влади України;
- установи, організації, створені органами державної влади України, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів;
- органи місцевого самоврядування;
- установи, організації, створені органами місцевого самоврядування, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів.
- благодійні фонди (організації), створені у порядку, визначеному законом для провадження благодійної діяльності;
- громадські організації, створені з метою надання реабілітаційних, фізкультурно-спортивних для інвалідів (дітей-інвалідів) та соціальних послуг, правової допомоги, провадження екологічної, оздоровчої, аматорської спортивної, культурної, просвітньої, освітньої та наукової діяльності, громадські організації інвалідів, спілки громадських організацій інвалідів та їх місцеві осередки, створені згідно з відповідним законом;
- творчі спілки;
- політичні партії.
- пенсійні фонди;
- кредитні спілки.

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

- інші, ніж визначені в підпункті "б" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу, юридичні особи, діяльність яких не передбачає отримання прибутку згідно з нормами відповідних законів (підпункт "г" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу).
- спілки, асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, створені для представлення інтересів засновників (членів, учасників), що утримуються лише за рахунок внесків таких засновників (членів, учасників) та не провадять господарської діяльності, за винятком отримання пасивних доходів (підпункт "г" пункту 157.1 статті 157 розділу III Податкового Кодексу).
- релігійні організації, зареєстровані у порядку, передбаченому законом (підпункт "д" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу).
- науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади III - IV рівнів акредитації, внесені до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави, заповідники, музеї, музеї-заповідники (підпункт "б" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу).
- житлово-будівельні кооперативи та об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (підпункт "е" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу).
- професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, утворені в порядку, визначеному законом (підпункт "е" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу).
- організації роботодавців та їх об'єднання, утворені в порядку, визначеному законом (підпункт "ж" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу).
- садівничі та гаражні кооперативи або товариства, утворені в порядку, визначеному законом (підпункт "з" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу).
- Національна академія наук України та створені нею установи та організації, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів (підпункт "а" пункту 157.1 статті 157 розділу III Кодексу).

Об'єднання юридичних осіб реєструються залежно від їх організаційно-правових форм відповідно до Господарського кодексу України "[7]. Причому засновниками об'єднань юридичних осіб можуть бути тільки юридичні особи.

Державна реєстрація Торгово-промислових палат здійснюється Міністерством юстиції згідно з законом України "Про Торгово-промислові палати в Україні" [8].

Після проходження державної реєстрації неприбуткові організації зобов'язані зареєструватися в органах статистики. Всі організації, що не мають на меті отримання прибутку, після набуття статусу юридичної особи повинні бути внесені до Реєстру неприбуткових організацій і установ. В інакшому випадку їх діяльність податкові органи вважатимуть прибутковою і вимагатимуть подання звітності відповідної форми.

Ми розкрили юридичну складову діяльності неприбуткових організацій в Україні. Що ж стосується їхньої економічної сутності то на думку редакторів Вікіпедії: неприбуткова організація (непідприємницька організація, некомерційна організація), скорочено НПО – це юридична особа, метою діяльності якої не є отримання прибутку для його наступного розподілу між учасниками цієї організації [10].

Вперше поняття громадянського суспільства та його вагу для демократії й забезпечення економічного добробуту держави обґрунтував французький соціолог Алексіс-Шарль-Анрі Клерель де Токвіль. Він вказував на роль неприбуткових організацій в інституціалізації й артикуляції соціальних інтересів та пріоритетів суспільного розвитку, а також актуалізації нагальних проблем суспільного розвитку – таких, наприклад, як узурпація влади, корупція, надмірне регулювання бізнесу, невідповідність державної політики та системи освіти національним інтересам або глобальним викликам, забруднення навколишнього середовища тощо. Пізніше С.Ф. Гантінгтон та інші дослідники вказували на здатність неурядових організацій структурувати суспільство й активізувати участь громадян у суспільному житті, сприяючи розвитку демократії та захисту громадянських прав і свобод [8].

У вітчизняній науковій літературі до цього часу не сформовано єдиного усталеного терміна для означення добровільного та неприбуткового об'єднання громадян. Відносно поширене поняття «громадська організація» також є невнормованим і часто служить синонімом неурядовій, неприбутковій, недержавній організації, організації третього сектору тощо [1]. В іноземній літературі відносно громадських утворень застосовують терміни «спілки», «асоціації», «об'єднання», що при дослівному перекладі посилює термінологічну плутанину. Зважаючи, що ключовими ознаками громадських організацій є неприбутковість, не державність та добровільність об'єднання її членів, громадську, неурядову або неприбуткову (некомерційну) організацію можна визначити як добровільне об'єднання громадян для задоволення і захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів, що не ставить за мету отримання прибутку від діяльності [5].

На сьогодні оцінка ефективності діяльності неприбуткових організацій здійснюється, як правило, на основі визначення якісних показників – оцінки рівня організаційного розвитку некомерційних організацій за методикою К. МакНамари [14], чинників внутрішнього середовища організації з точки зору їх впливу на її зовнішнє середовище за методикою А. Вакуленко [4] та ін.

Відповідно до методики А. Вакуленко були розроблені описи чотирьох різних станів некомерційної організації від початкової до успішної.

Таким чином, запропонована методика містить п'ять блоків шкал для якісної оцінки наступних параметрів ефективності діяльності неприбуткової організації:

- змістовна діяльність та послуги, що надаються: затребуваність послуг; якість робіт та послуг; кваліфікація та компетентність спеціалістів; економічна ефективність;
- управління діяльністю: місія, стратегія, задачі; виявлення потреб, планування, дії, оцінка результатів; опікунська рада; організаційна структура управління; вмотивованість персоналу;
- інтеграція в громадянське суспільство: прозорість для контролю, відкритість; залучення волонтерів; підтримка діяльності клієнтами та громадськістю; захист громадянських інтересів; міжсекторна взаємодія і позиціонування;
- культура робочих відносин: стиль і відношення в команді; традиції; письмові норми; залучення до професійного середовища та мережі;
- ресурси: людські ресурси; фінансові ресурси; матеріально-технічні ресурси; інформаційні ресурси [4].

Таким чином, запропонована А. Вакуленком методика включає оцінку некомерційної організації по двадцяти двом параметрам, згрупованим в п'ять блоків. Кожен з параметрів оцінюється за чотириохальною шкалою, що характеризує стан даної організації.

Цілісний і органічний підхід до визначення критеріїв ефективності неприбуткових організацій, на наш погляд, містить праця Л. Дюк-Зулуага та У. Шнайдера, присвячена питанням ринкової орієнтації та ефективності діяльності організацій неприбуткового сектору [13].

Важливо зазначити, що автори вибрали багатопараметричний підхід у поєднанні з перспективою соціального конструктивізму як теоретичну основу для формулювання критеріїв ефективності. Багатопараметричний підхід визначає ефективність організації як здатність задовольняти потреби та очікування максимальної кількості стейкхолдерів організації - спонсорів, представників громадськості, екологічних організацій, профспілок тощо. Оскільки при цьому підході ефективність пов'язана з ціннісними аспектами, потрібно визначати ієрархію цінностей виходячи з того, чиї інтереси є найважливішими для організації. Перспектива соціального конструктивізму передбачає досягнення консенсусу між усіма групами зацікавлених осіб стосовно того, що вважати ефективністю та якими критеріями варто керуватися при визначенні організаційної ефективності. Критерії ефективності можуть виражатися як об'єктивними, так і суб'єктивними показниками.

Особливою заслугою авторів можна вважати те, що вони обґрунтували і детально описали концепцію ефективності неприбуткової організації по таких напрямках:

- рівень задоволення клієнтів.
- фінансова стабільність і здатність залучати ресурси з середовища.
- рівень задоволення працівників та волонтерів.
- реагування на потреби середовища.
- довгострокові результати.
- короткострокові результати.
- організаційна продуктивність.

Вартими уваги є критерії ефективності для некомерційних організацій розроблені Борисовою Е. [3] та Гілетою О.П. [6]. У дослідженнях цих вчених превалюють такі підходи до оцінки ефективності організацій третього сектору: цільовий (якою мірою досягнуто цілі організації), ресурсний (наскільки організація забезпечена ресурсами), множини зацікавлених (як багато громадян, їх груп, організацій зацікавлено у діяльності тієї чи іншої НКО), соціального конструктиву (як громадськість ставиться до діяльності НКО) [3]. Найбільш поширені цільовий та системний підходи, а також узагальнюючий багатопараметричний підхід. Жоден із цих підходів не слід вважати оптимальним, оскільки вони не відображають соціальне значення діяльності некомерційних організацій [6].

Вітчизняний дослідник Ю. Бондаренко пропонує визначати ефективність організацій третього сектору за трьома ключовими критеріями: економічною ефективністю, соціальною ефективністю та сталістю НКО. Економічна ефективність організації полягає у її продуктивності та оптимальності співвідношення витрат і отриманих результатів діяльності. Соціальна ефективність означає відповідність її діяльності основній меті третього сектору – задоволенню соціальних потреб громадян. Під сталістю некомерційної організації розуміють стабільність її соціально-економічного стану [2]. Сюди ж можна віднести потенційний внесок організацій третього сектору у забезпечення сталого розвитку суспільства.

Параметрами ефективності некомерційних організацій можуть бути форма та якість системи підзвітності й аудиту, зовнішнього регулювання й фінансування, функції наглядової ради, громадського моніторингу [13]. Більш практичними показниками ефективності третього сектору є чисельність та масштаб виконуваних проєктів, кількість та співвідношення волонтерів і професійних працівників, структура послуг, які надає сектор, джерела фінансування, відносини з державою, досвід виконання контрактів з державою. До основних джерел фінансування третього сектору відносять субсидії/гранти органів влади з державного або місцевого бюджету; пожертви комерційних компаній, добродійних організацій та меценатів; членські внески і дохід від власної прибуткової діяльності [6]. Стосовно типів відносин третього сектору з державою виділяють відносини залежності – кооперації, заміни – доповнення – протистояння, кооперації – доповнення – кооперації – конфронтації.

Для аналізу ефективності і сталості розвитку некомерційних організацій USAID та Freedom House застосовують комплексний показник (індекс сталості третього сектору), який відображає сприятливість законодавства, стабільність організаційної структури, фінансову потужність, поширеність співпраці некомерційних організацій, асортимент та обсяг послуг, які надають організації, технічну інфраструктуру та ставлення громадськості [14]. Фінансову потужність організації зумовлює різноманітність джерел

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

доходів, розвиненість системи управління фінансами та ефективна система забезпечення ресурсів для подальшої роботи організації.

На нашу думку економічну ефективність неприбуткових організацій слід розглядати комплексно як суму фінансового, соціального та екологічного ефектів. Неприбуткові організації не ставлять за мету отримання прибутку, але у своїй діяльності можуть отримувати пасивні доходи, бути самоокупними або нести збитки. Зрозуміло, що цей фактор не є основним в оцінці діяльності неприбуткової організації але при визначенні її ефективності на нього слід звертати увагу.

Найвагомішим є соціальний ефект від діяльності неприбуткової організації, але визначити його у фінансовому еквіваленті досить складно. Оскільки, наприклад, не можливо оцінити вартість життів які спасли лікарі організації " Червоний хрест ". Простіше з об'єднання юридичних осіб, створеними для представлення інтересів засновників. Наприклад при обрахунку соціальної ефективності діяльності Торгово-промислової палати необхідно враховувати обсяг додатково отриманого прибутку її членами, обсяг додаткових платежів до бюджетів усіх рівнів, кількість створених нових робочих місць, інвестиції вкладені в інфраструктуру держави, збільшення позитивного сальдо міжнародного торгового обороту та інше.

Екологічний ефект багато науковців розглядають у складі соціального, але на нашу думку, його слід розглядати окремо і ставити на рівні із соціальним, оскільки він прямо впливає на стан суспільства, через здоров'я нації. Щодо вираження його у фінансовому еквіваленті то тут слід звертати увагу на суму коштів потрачених на відновлення екологічної рівноваги, величину додатково отриманих екологічних платежів, збільшення виробництва в результаті підвищення продуктивності праці та інше.

Висновки. Досвід демократії світу свідчить, що громадянське суспільство не може існувати без розвинутої мережі неприбуткових, насамперед, неполітичних, об'єднань громадян, яка забезпечує участь широких кіл громадськості в процесі розвитку. Такі об'єднання виконують функції посередника між державою і різними соціальними групами, захищаючи їхні права й інтереси; вони запобігають монополізації державою політичної, економічної та інших сфер життя суспільства, забезпечуючи громадський контроль за діяльністю держави і її структур. Не маючи за мету одержання прибутку, вони перерозподіляють ті, які є, і створюють додаткові фінансові, матеріальні, інтелектуальні та інші ресурси, спрямовані на задоволення приватних і суспільних інтересів. Завдяки таким об'єднанням громадськість також презентує державі власний погляд на різні проблеми – соціальні, культурні, економічні та ін.

Існуючі критерії оцінки прибуткових і неприбуткових організацій мають досить багато спільного, тобто, деякі критерії можна застосовувати для обох типів організацій. В той же час певні критерії мають бути адаптовані до специфіки функціонування неприбуткових організацій. Отже, економічна ефективність неприбуткових організацій є сумую фінансового, соціального та екологічного ефектів. Які слід оцінювати з точки зору всього суспільства країни, а не окремого її елемента.

Джерела та література:

1. Бесчастний В. М. Громадські об'єднання в Україні / В. М. Бесчастний. – Київ : Знання, 2007. – 415 с.
2. Бондаренко Ю. Р. Методологические подходы к оценке эффективности деятельности некоммерческих организаций в новых социально-экономических условиях // Сборник научных трудов СевКавГТУ. Серия "Экономика". – 2005. – № 1. – С. 25–31.
3. Борисова Е. Анализ эффективности в некоммерческом секторе : проблемы и решения / Е. Борисова, Л. Полищук // Экономический журнал ВШЭ. – 2009. – № 1. – С. 80–100.
4. Вакуленко А. Оценка организационного развития НКО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.trainet.org>
5. Вінніков О. Ю. Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти? / О. Ю. Вінніков, Д. С. Ковриженко, М. В. Лациба. – К. : Агентство «Україна», 2010. – 224 с.
6. Гілета О. П. До питання критеріїв ефективності неприбуткових організацій / О. П. Гілета // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Випуск 15. – 2009. – С. 245–259.
7. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011.– № 18–22. – С. 1–144.
8. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР // Відомості Верховної Ради України – № 13. – ст. 52.
9. Наказ міністерства фінансів "Про затвердження Положення про Реєстр неприбуткових установ та організацій" від 24.01.2013 № 37 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
10. Неприбуткова організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>
11. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011.– № 13–17. – с. 1–112.
12. Хантингтон С. Ф. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
13. Duque-Zuluaga L. C., Schneider U. Market orientation and organizational performance in the nonprofit context: Exploring both concepts and the relationship between them. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.wu.ac.at/sozialpolitik/pub/wp106
14. McNamara C. Field Guide to Consulting and Organizational Development With Nonprofits: A Collaborative and Systems Approach to Performance, Change and Learning / C. McNamara. – Authenticity Consulting, LLC, 2005. – 517 p.